

Santrauka

Knyga baigta rašyti Moskovijai jau ketvirtus metus plėšiant ir naikinant Ukrainą. Pasaulis regi didžiausią karą Europoje. Didvyriškas, Vakarų valstybes apstulbinęs ukrainiečių pasipriešinimas pirmosiomis agresijos savaitėmis pavertė niekais Kremliaus valdovo planus žaibiška „karine operacija“ prijungti Ukrainą ir paskelbti pasauliui apie Rusijos žemių „susigrąžinimą“. Ukrainiečių priešinimasis Moskovijos ordos agresijai nepaprastai paspartino dirbtinio intelekto (DI) technologijų ir įtaisų plėtrą, gamybą ir taikymą ne simuliacinių žaidimų, o tikrų kovų sąlygomis. Vis labiau „savarankiškais“ tampantys įvairiausios paskirties dronai iš pagalbinės karinės technikos virto viena svarbiausių ginkluotės rūšių su savais specialiaisiais daliniais bei mokslinėmis gamybinėmis laboratorijomis. Jau išbandomi ir kariniai robotai, savarankiškai dalyvaujantys karinėse operacijose, iš mūšio lauko išgabenantys sužeistuosius, padedantys žvalgyboje. Kitas plataus DI karinių technologijų taikymo „židiny“ – Izraelio karinė operacija Gazos ruože, siekiant sunaikinti teroristinę „Hamas“ organizaciją po jos kruvino išpuolio 2023 m. spalio 7 dieną. Karinių veiksmų apimtis ir intensyvumas sudėtingoje urbanistinėje tankiai gyvenamoje aplinkoje vertė kariškius vis labiau sprendimus naikinti taikinius ir žudyti perleisti pačioms DI sistemoms, kurios sugeba daug greičiau apdoroti didžiulius informacijos srautus apie besikeičiančias kovų aplinkybes, numatytų sunaikinti taikinių pasirodymo vienoje ar kitoje vietoje tikimybes, jų judėjimą ir kitus dalykus, nei juos valdantys operatoriai. Nuožnios kremlinės agresijos tikrovė verčia peržengti dar visai neseniai buvusias atrodytų „nepajudinamas“ raudonąsias linijas DI technologijų taikymo srityje – DI valdomi

įtaisai jokių būdu neturi įgauti tokios autonomijos, kuri jau leistų jiems patiems priimti sprendimus žudyti žmones. Žvelgiant į didžiųjų pasaulio šalių bei Europos Sąjungos dokumentus, kuriais siekiama įtvirtinti juridinius DI technologijų kūrimo ir taikymo bei jų priežiūros pagrindus ir gaires, labai aiškiai matyti, kaip pastangos susivokti ir įteisinti tam tikrus žmogaus ir DI technologijų sąveikos saugiklius, kad DI įtaisų priežiūra neišsprūstų iš žmogaus rankų, atsilieka nuo DI taikymo realijų. Vis labiau visuomenei neprieinami įslaptinti kariniai DI technologijų kūrimo ir taikymo barai. Meninė mokslinė kūryba jau niekaip nebegali apsieiti be DI pagalbos, plečiasi DI meno rinkos. Šitai rodo, kad žmogus niekaip negalės visiškai suvaldyti DI technologijų, taip pat ir jų pagrindu kuriamų humanoidinių robotų, kurie neišvengiamai susisaistys į robotų „visuomenę“, įsitvirtinus „skaitmeninių protų“ moralinio statuso suvokimui ir jo įteisinimui.

DI technologijų kūrimo ir taikymo proveržis ištiko pasaulį antrajame dešimtmetyje, kai pasitelkus ir išstobulinus didžiuosius kalbos modelius DI ėmė bendrauti su žmogumi ne tik realiu užklauso laiku spręsdamas jam nusakomas problemas, padėdamas kurti įvairiausių tekstus bei kitokius kūrinius, vykdyti mokslinius tyrinėjimus, bet ir reikšti „žmogiškus jausmus“, palengvinančius įtaisui virsti „geriausiu draugu“ ar net meilužiu. DI raida žymi naują pasaulinio kapitalizmo raidos stadiją, kurioje jau suprekinami ir suišteklinami ne tik žmonių jausmai, jų kūrybinė raiška, bet ir lingvistiniai pasaulio klodai, kuriuos visapusiškai monetizuoja *Google* paieškos sistema. Ši stadija įvardijama įvairiai, nelygu koks aspektas išskiriamas ir aptariamas kaip ypatingas ar vyraujantis – postmodernusis, medijų, lingvistinis, duomenų, infotechnologinių platformų kapitalizmas. Karlo Marx'o buvo numatyta, kad technikos kūrimas ir taikymas vis labiau lems kapitalizmo sistemos ir jos ekonomikos raidą, XX a. Martinas Heideggeris ir Jaques'as Ellulis išsamiai aptarė neišvengiamą techninės

sistemos įsivyravimą žmogaus gyvenamajame pasaulyje – jau ne žmogus valdo techninę sistemą, bet yra priverstas jam pačiam net nesuvokiant veikti pagal tos sistemos raidos logiką, kuri įtvirtina esminį pažangą vadinamą nepaliaujamo technikos atnaujinimo tikslą. Ta pažanga skatina ir ginkluotės atnaujinimą, jos valdymą karo sąlygomis vis labiau perleidžiant DI sistemoms bei ypatingoms žmonių naikinimo programoms. Tad žmogus yra įtrauktas į vis sparčiau besisukančią pažangos vardan pažangos ratą, kuriame švyti niekaip nepasiekiamą amžino „naujumo“ ar „novacijos“ žvaigždę. Jis jau niekaip nebegali sau kelti klausimo – o kam ta pažanga, kam tas naujumas, ypač regint vis spartėjantį planetos gyvūnijos rūšių nykimą, grėsmingus klimato kaitos iššūkius ir kitas blogybes, kurios verste verčia žmoniją pirmiausia susitarti dėl visuotinės taikos ir spartaus nusiginklavimo, o sykiu ir technologinės pažangos priežiūros. Nors gyvename vis labiau planetą dusinančių pažangos atliekų aplinkoje, grasinančioje nenuspėjamais žmonijos išlikimo iššūkiais, tačiau kuriamos teorijos, neva kaip tik technologinė pažanga ir padėsianti tuos iššūkius suvaldyti.

Knygoje du skyriai „Kapitalistinės techninės sistemos raidos tikslas – DI“ ir „DI: technologinis nemirtingumas ar žmonijos pabaiga?“ Pirmajame paryškinami ir aptariami esminiai dabartinio kapitalizmo ir jo techninės sistemos bruožai, iškeliant pirminį techninės sistemos tikslumą, nusakomą kaip nepaliaujamo technologinio naujumo siekis. Techninės sistemos raidos logika atliepia esminį kapitalizmo sistemos tikslumą – suprekinti ir suišteklinti visas žmogaus gyvenamojo pasaulio sritis, visas žmogaus dvasines ir fiziologines „materijas“, siekiant išgauti kuo daugiau naudos. Aiškinantis techninės sistemos raidą ir jos įsivyravimo prielaidas, pasitelkiamos Marx'o mintys apie kapitalizmo ekonomiką, jos technologiškumą ir Heideggerio įžvalgos, išskleistos svarstant „technikos klausimą“ ir padedančios suvokti Naujųjų

laikų ontologijos bruožus. Jis parodė, kaip neišvengiamai gamtamokslinis Naujųjų laikų pažinimas susisaistė su technine gamyba ir įtvirtino gamtamokslinį pasaulėvaizdį, kuriame subjektu virstęs žmogus įgauna galią ne tik pažinti objektais verčiamą pasaulį, bet ir jį valdyti bei perdirbti. Teigė, kad kaip tik kibernetika taps pagrindiniu visas pažinimo sritis palaikančiu mokslu ir gamybine technine galia, o žmogaus gyvenamąjį pasaulį būsiant vis labiau kibernetizuojamą.

Svarbus dabartinio kapitalizmo raidos ypatumas – technologinis individualios ir visuomeninės sąmonės užvaldymas, pajungiant ir politinius vyksmus, kuris aptariamas pasitelkiant Edwardo Bernayso, Guy Debord'o, Ellulio ir Bernard'o Stieglerio įžvalgas. Pastarasis mąstytojas evoliucinį humanoidizavimo vyksmą susiejo su įrankių ir jų taikymo technologijų kūrimu, o sykiu ir nurodė neišvengiamą technologinį entropiškumą, kuriamų įtaisų „toksiškumą“, kuris ir apsidriškia antropoceniniais iššūkiais bei bėdomis. Techninė sistema plėtojama žmogaus gyvenamojo pasaulio kibernetizavimo pagrindu, tad ir pačios techninės sistemos raidą, jos pažangą ima lemti tiesioginis kibernetinių sistemų, vadinamojo dirbtinio intelekto valdymas, patį žmogų ir jo gyvenamąjį pasaulį suvokiant kaip ypatingą kibernetinę sistemą. Tiesa, kol kas jokie mokslai negali atsakyti į klausimą, kas yra sąmonė ir kas yra intelektas, tačiau tai netrukdo susikurti supaprastintą skaičiuokliško intelekto vaizdinį ir jo pagrindu konstruoti veiksmingus technologinius įtaisus, kurie jau tą vaizdinį įtvirtina visuomenės sąmonėje DI pavidalu.

Antrame knygos skyriuje pirmiausia trumpai aptariama DI sistemų kūrimo istorija, iškeliant esminį jų bruožą – imituoti tam tikrus žmogaus sąmonės, jo jausmų ir veiksmų bruožus. Tad DI sistemos jau nuo seno buvo „personalizuojamos“, o pastaruoju metu jos jau imamos suvokti kaip skaitmeninės „žmogiškos“ būtybės ir svarstomos jų teisės, plėtojant bendravimo su skaitmeninėmis

būtybėmis etiką. DI tobulinimo filosofinių, etinių ir socialinių problemų svarstymus ypač skatina humanoidinių robotų, taip pat ir sekstechos rinkos plėtra – juk neįmanoma apeiti klausimų apie abipusį pasitikėjimą bendraujant, sutikimą bendrauti, juolab sutikimą leisti į intymius santykius ir tų santykių etiką. Vis labiau skaitmeninėms technologijoms atsiveria žmogaus dvasinio pasaulio erdvė: DI imasi pagelbėti meditacijų ir prašviesėjimų kelyje, išgarsėjusių guru avatarai kviečia išbandyti „senąsias“ dvasinio tobulėjimo praktikas, suprantama, už tam tikrą prisijungimo mokestį. Sparčiai plėtojama ir DI meno dirbinių rinka, o „skaitmeninių menininkų“ darbai verčia peržvelgti estetines kategorijas, meno kūrinio ir suvokėjo santykių supratimą, svarstant klausimus, kaip įsivaizduoti skaitmeninių pavidalų vaizduotę, algoritmams perimant žmogiškosios vaizduotės valdymą, kaip įsivaizduoti skaitmeninių žmogiškais laikomų pavidalų estetinę ar meninę patirtį, koks „jų“ požiūris į savus ir žmogiškuosius menus? Tačiau išlieka esminis klausimas, kas valdys pasaulį – žmogus ar Super-DI tinklai, susijungę į įvairialypę pasaulinę sistemą, kuri daugiopai didins jų technologines galias?

Įvairiais aspektais paryškunami technooptimistinių ir technopesimistinių žmonijos raidos scenarijų skirtumai, kreipiant dėmesį į Nicko Bostromo svarstytus žmonijai neišvengiamai kylančius egzistencinius pavojus ir nurodant esminį abiem scenarijams būdingą „lemtingo virsmo“ keliamą baimę ar siaubą. Juk net technologinei pažangai ir DI tobulinimui atsidavę mokslininkai, pranašaujantys naują *techno sapiens* raidos pakopą, niekaip negali įtikinti, kad tokia ateitis yra besąlygiškas gėris. Neramina ir su DI plėtra siejamos galimybės šioms sistemoms užvaldyti pasaulį. Tos galimybės įvairiai plėtojamos ir įvaizdinamos meninėje kūryboje, ypač mokslinės fantastikos filmuose, kurie ir filosofams bei kultūros antropologams teikia nemažai peno. Tereikia prisiminti Endi'o ir Lara'os Wachowski'ų „Matricą“ bei Jameso Camerono „Avatarą“ ir jų tęsinius, kuriuose

atskleidžiami vis nauji mus laukiančios ateities kontūrai, o jų ženklai jau regimi kasdienybėje. Pasaulio valdymo klausimas išskleidžiamas aptariant Bostromo svarstomus ateities scenarijus ir atkreipiant dėmesį į Eliezero Yudkowsky'o išsakytus perspėjimus dėl žmonių galinčių ištikti DI tobulinimo keliamų egzistencinių grėsmių, kurių ji jau niekaip nepajėgsianti suvaldyti. Knygoje įvairiais aspektais paryškinamos esminės filosofinės žmonių ir DI santykių, taip pat ateities scenarijų keliamos problemos, kreipiant dėmesį ir į Lietuvoje išryškėjusias nuostatas besąlygiškai atsiduoti DI plėtrai ir moralinio statuso „skaičiuokliškam protui“ pripažinimo idėjai, nesvarstant galimų pasekmių. Pažymimas mirtinų autonominių DI sistemų išplitimas dabarties kariniuose konfliktuose.

Knygos užbaigoje svarstomas ir su DI išplitimu siejamas humanitarinių mokslų spartaus keitimosi pobūdis, apie kurį kol kas menkokai kalbama. Išskiriamos dvi iškilusių iššūkių plotmės. Viena siejama su vis labiau įsitvirtinančiu DI dalyvavimu šios srities mokslinėje veikloje. Jau dabar DI atsakinėja į mokslininkų užduodamus klausimus, parenka medžiagą tyrinėjimams, „išsunkia“ apibendrinimus, rašo mokslinius darbus ar jų dalis, imituodamas norimą stilių ir jam būdingą mokslinių duomenų pateikimą, patarinėja, kokius matematinius modelius taikyti duomenų apdorojimui ir juos panaudoja. Mokslininkai užduoda klausimus ar tyrimų temas įvairių platformų DI, kad galėtų palyginti gaunamus duomenis ir pasirinkti tinkamiausius. Tad kyla klausimas dėl pačių mokslininkų kvalifikacijos, dėl mokslinių publikacijų patikimumo, nes mokslininkai savo galva jau nebegali aprėpti DI teikiamos informacijos apimties. Pažymima, kad DI pats gamina gausybę sintetinių duomenų. Todėl daugėja neapibrėžtumo ir netikrumo visuomenės, politinių vyksmų, naujosios ir senosios istorijos tyrinėjimuose, kurioje plinta istorinių įvykių bei socialinių reiškinių simuliacijos programos, o išvados ir apibendrinimai patikimi DI

valiai. Kita grėsmių humanitariniams mokslams ir su jais vis labiau susisaistančioms gamtos mokslų sritims plotmė ryškėja gilinantis į galimas moralinio statuso pripažinimo skaitmeniniams pavidalams pasekmes. Be kitų su laisva valia siejamų dalykų, moralinio statuso pripažinimas turės įtvirtinti ir teisę skaitmeniniams DI pavidalams vykdyti mokslinius tyrimus – tirti ne tik savas skaitmenines bendruomenes, bet ir žmonių visuomenes bei skaitmeninių ir žmonių tautų ar liaudžių bendravimą. Tad jau dabar reikia bent jau įsivaizduoti, kaip padidės mokslinių duomenų ir informacijos apimtis, kaip reikės į žmonių mokslinius tyrimus įtraukti ir skaitmeninių tautų istorijos bei socialinių reiškinių tyrinėjimus. Šioje plotmėje tokiai tendencijai pagrindus deda mokslinės kūrybinės praktikos, pasitelkiančios DI kūrybos apraiškas ir jas išskleidžiančios meno filosofijos ir estetikos požiūriu, pasiremiant humanitariniuose moksluose ganėtinai išplitusia posthumanistine nuostata iškelti Kito svarbą – ne-žmogiško Kito žvilgsnis, požiūris, atsakas į žmogišką veiklą, bendravimas su Kitu. DI kaip tik ir tampa esminiu civilizaciniu Kitu, pasaulio persidalijimo vyksme dalyvaujančiu ne-žmogišku intelektu, iš kurio stengiamasi „iškvosti“ požiūrį į žmogų ir jo gyvenamą pasaulį, stengiantis numatyti žmonijos laukiančią ateitį. Meninių mokslinių praktikų plėtra, jų įvairėjimas nepalaujamai skatins skleisti DI požiūrio į pasaulį vaizdinius bei tekstus, su jais siejamus filosofinius diskursus bei meninius dirbinius, kurie savo ruožtu akins naujus filosofinius apmąstymus, apsireiškiančius ir visuomeniniais judėjimais. Daroma išvada, kad atsižvelgiant į paryškintas iššūkių bei grėsmių plotmes ir bendradarbiavimo su DI tendencijas, dera kalbėti jei ne apie humanitarinius mokslus ištinkančią krizę, tai bent jau apie vykstantį esminį virsmą, kurio pasekmių nesame pajėgūs suvokti, juolab jas suvaldyti.